

Saksbehandler: Åge Haavik

Referanser: KR 45/10

Saksdokumenter:

Retningslinjer for bruk av liturgiske farger

Sammendrag

Saken gjelder et gjennomsyn av retningslinjer for bruk av liturgiske farger på bakgrunn av gudstjenestereformen, særlig utformingen av ny Tekstbok for Den norske kirke.

Forslag til vedtak

1. Kirkemøtet vedtar "Retningslinjer for bruk av liturgiske farger" i Den norske kirke.
2. Retningslinjene trer i kraft 1. søndag i advent 2011.
3. Disse retningslinjene skal ikke være til hinder for at man ved spesielle anledninger kan gjøre bruk av historiske kirketekstiler, som tilhører en lokal kirke.
4. Kirkemøtet gir Kirkerådet myndighet til, om nødvendig, å justere retningslinjene i forhold til den videre behandling av gudstjenestereformen frem mot endelige liturgiske ordninger.

Bakgrunn

I utredningsfasen av gudstjenestereformen (Reform av kirkens gudstjenesteliv) 2004-08 hadde Kirkerådet to faglige organer på feltet Gudstjenesteliv. *Nemnd for gudstjenesteliv* (NFG) hadde spesialoppgaven å utrede og utarbeide gudstjenestereformen. For å skjerme NFG hadde Kirkerådet samtidig *Liturgisk utvalg* (LU) til å ta seg av de løpende liturgisaker som NFG under normale omstendigheter håndterer. I det såkalte prosessdokumentet som ligger til grunn for gudstjenestereformen, er dette uttrykt slik: ”Det vil ikke være praktisk at dette nyorganiserte NFG brukes til å behandle løpende saker som oppstår på liturgifeltet. Slike saker bør kunne ivaretas av et lite, administrativt oppnevnt *Liturgisk utvalg* (LU)” (sak KR 10/04).

LU ble også pålagt den føring at antall saker utenom gudstjenestereformen skulle holdes på et minimum. Forutsetningen var at når det ble oppnevnt nytt ”ordinært” NFG, skulle LU nedlegges, hvilket også er effektuert.

Når det gjelder fordelingen av saker på de to organer, ble det gjort følgende vedtak: ”I saker hvor det oppstår usikkerhet om hvorvidt det er LU eller NFG som er rette instans, bør det ligge til NFGs leder å ta avgjørelse om dette.” (Se sak NFG 10/05 pkt. 4).

Saksutredning

Tre saker

LU har arbeidet med tre saker som relaterer seg til gudstjenestereformen, men som det var praktisk at NFG ikke behøvde beskjeftige seg med. Disse sakene gjelder tre reglementer: Bruk av *liturgiske farger*, Bruk av *liturgiske klær* og Reglement om *liturgisk inventar og utstyr*. Alle sakene har karakter av gjennomsyn og revidering av et eksisterende regelverk i lys av utviklingen i gudstjenestereformen.

Sakene *Liturgiske klær* og *Liturgisk inventar og utstyr* krever mer utredning og avklaring. Det tas derfor sikte på å fremme disse for Kirkemøtet 2011.

Terminologi

Det brukes ulike termer om de aktuelle bestemmelser for ulike områder av kirkens liv og praksis. I dagens Gudstjenestebok finner man bestemmelsene om farger i bind I under *Alminnelige bestemmelser*, uten annen overskrift enn littera *E Liturgiske farger*. De øvrige bestemmelsene, som artsmessig er helt sammenlignbare med Liturgiske farger, finnes som Tillegg i bind II. I bokmålsutgaven kalles disse: *Retningslinjer for bruk av liturgisk drakt*, *Retningslinjer om liturgisk inventar og utstyr* og *Retningslinjer for bruk av kirkens klokker*. I nynorskutgaven heter det på samme måte *E Liturgiske fargar* (bind I), mens det i bind II er ordnet litt annerledes: *Rettleiing om bruk av liturgisk drakt* og *Rettleiing om liturgisk inventar og utstyr*, men *Føresegner om bruk av kyrkjeklokkene*.

Det synes å være liten grunn til å bruke ulike termer. Det er også en fordel at bokmåls- og nynorskutgavene er så like som mulig. Det begrepet som synes å egne seg best i forhold

til disse tekstenes karakter, er *retningslinjer* / *retningslinjer*. Det brukes derfor i det følgende.

Bruk av liturgiske farger

Saken om liturgiske farger kom i første omgang opp på bakgrunn av henvendelser fra menigheter, prester og kunstnere (se sak LU 7/05) om å komplettere vårt nåværende reglements fargeskala med *sort*. Sort har vært brukt tidligere i vår kirke. Noen kirker har derfor gamle sorte messehakler. Henvendelsene har ønsket å åpne for å kunne bruke disse i rammen av kirkens øvrige tekstiler (stola, antependium, prekestolklede). Det en da først og fremst har ønsket, er stola. Stola kom først inn blant kirkens tekstiler med den nye prestedrakten (innført ved rundskriv fra departementet av 4. februar 1981 med hjemmel i kgl. res. av 30. mai 1980). Dette er med andre ord ikke noe som finnes fra gammelt av, men noe de som har henvendt seg til Kirkerådet, har ønsket å få laget.

Dagens regelverk finnes i *Gudstjenestebok for Den norske kirke*, bind I, side 19-20. Saken har vært berørt en rekke ganger, både i NFG (13/96, 17/00, 26b/00, 22/03, 14/06, 22/06) og i LU (7/05, 3/06, 10/06, 5/07, 7/08).

Som et innledende synspunkt har LU fremholdt at det økumenisk sett er uvanlig å ha et så strengt fargereglement som vi har i Den norske kirke. Historisk sett er det også først på 1200-tallet det begynner å skapes modeller for fargebruk. Dette var et element i datidens streben etter større enhet i kirken. I eldre tid ble sort ofte brukt som en av fire farger, slik vi i dag bruker fiolett. Dette er for eksempel tilfellet i en veiledning om fargebruk som går tilbake til pave Innocent III. Den dateres til ca. 1195. Da en innenfor rammen av forrige gudstjenestereform tok i bruk liturgiske farger, samlet en seg om de fire fargene og den bruk som vi kjenner fra Gudstjenesteboken. Da ble de gitt følgende tolkning:

- a) Hvitt (eller gyllent) er Kristus-høytidenes, festens og gledens farge.
- b) Fiolett er forberedelsens, botens og sorgens farge.
- c) Rødt er Åndens og Kirkens, blodets og martyriets farge.
- d) Grønt er vekstens farge, og brukes i de kirkeårstider som ikke faller klart inn under a, b og c.

Våren 2006 ble det på bakgrunn av LUs arbeid gjennomført en høring om innføring av sort som liturgisk farge. I motsetning til hva som først var tenkt, ble høringen ikke gjennomført innenfor rammen av arbeidet med ny gravferdsliturgi, men kom som egen sak med egen høring.

Kirkerådets høringsbrev gikk til 51 instanser: alle 11 biskoper og bispedømmeråd, Liturgisk senter, 17 fakulteter, høyskoler og konservatorier med liturgisk kompetanse, 7 kirkelige arbeidslivsorganisasjoner og 4 andre kirkelige organisasjoner. Det kom svar fra 29 høringsinstanser.

LU har oppsummert resultatet av denne høringen slik:

I svarene som blir gitt er høringsinstansene delte i synet på forslaget om å innføre sort liturgisk farge i tillegg til de fire grunnleggende fargene hvit, rød, fiolett og grønn. Et flertall med 15 av høringssvarene stiller seg positive til å utvide fargerekken til også å gjelde sort, mens et mindretall med 9 av høringssvarene enten avviser eller stiller seg skeptiske til forslaget. Mindretallet kan igjen deles i to; med 3 som er kategoriske i mot forslaget og 6 som er skeptiske og/eller i mot, men samtidig har synspunkter på en innføring, dersom sort blir gjort gjeldende som liturgisk farge.

Høringssvarene kan fordeles i tre grupper:

Gruppe A:

15 hørings svar

Felles for gruppen er at alle stiller seg positive til innføring av sort som liturgisk farge. Til denne gruppen hører:

- 7 biskoper/bispedømmer (Oslo, Borg, Agder og Telemark, Bjørgvin (biskop), Møre og Sør-Hålogaland)
- 3 fakulteter/høgskoler (MF, TF og Misjonshøgskolen)
- 1 konservatorium (NTNU),
- 2 kirkelig arbeidslivsorganisasjon (KA og PF)
- 2 andre organisasjoner (FBB og IKO).

Gruppe B:

3 hørings svar

Felles for gruppen er at alle sier nei til å utvide de liturgiske fargene til også å gjelde sort.

Til denne gruppen hører:

- 1 høgskole (NLA)
- 2 kirkelig arbeidsgiverorganisasjoner (Diakonforbundet og Kateketforeningen).

Gruppe C:

6 hørings svar

Felles for gruppen er en skepsis til å innføre sort liturgisk farge. Man ønsker ikke å anbefale forslaget. Samtidig har gruppen gitt uttrykk for hvilke bestemmelser som bør fastsettes for når sort kan benyttes og/eller at ordningen må være frivillig, dersom forslaget skal gjennomføres.

Til denne gruppen hører:

- 5 biskoper/bispedømmer (Hamar, Tunsberg, Stavanger, Bjørgvin (bispedømeråd) og Nord-Hålogaland)
- 1 høgskole (KUN)

I sin "Vurdering" sa LU:

Svarene i høringen er ikke entydige, men har likevel fått en klar vektning:

1. Flere enn halvparten av hørings svarene stiller seg positive til å innføre sort som liturgisk farge.
2. Sort som liturgisk farge kan tas i bruk på langfredag og eventuelt ved sørgegudstjenester.
3. Ordningen bør være frivillig. (LU Prot 2 Vedlegg)

Når det gjelder *gravferd*, viser derimot høringen en betydelig skepsis mot bruk av denne fargen som et naturlig uttrykk for det kirken vil formidle gjennom gravferdsliturgien. LU konkluderte derfor slik på dette punktet: ”Spørsmålet om farge ved gravferd stilles foreløpig i bero.”

Da høringsresultatet ble lagt frem for NFG, gav NFG LU i oppdrag å legge frem ”et samlet forslag til fremtidig bruk av liturgiske farger i Den norske kirke” (sak NFG 22/06). Dette har LU gjort. Her var sort inkludert som alternativ på Langfredag, derimot ikke ved gravferd eller sørgegudstjenester (sak LU 07/08).

Argumentasjonen mot å benytte sort er at det alltid ved gravferd eller sørgegudstjeneste, skjer i håpets tegn.

De betydninger man kan finne angitt ved bruken av sort i ulike fargelærer, kan vanskelig tjene som naturlig liturgisk uttrykk. Det ses da bort fra den rent estetiske funksjon sort kan ha som flatterende bakgrunn for bruk av gull og sølv, en praksis som er kjent blant annet fra salmebøker fra 1700-tallet og fremover.

Utviklingen i arbeidet med gudstjenestereformen gjorde det nødvendig å justere LUs forslag på noen punkter før det ble lagt frem for Kirkerådet (sak KR 45/10). En bør særlig merke seg følgende punkter:

1. I forslaget til ny *Tekstbok for Den norske kirke* er det gjort den endring at *Vingårdssøndagen* er foreslått flyttet fra Åpenbaringstiden (søndagene etter Kristi åpenbaringsdag) til Treenighetstiden. Det betyr at den faste avslutningen av Åpenbaringstiden kommer til å bestå av Såmannssøndagen og Kristi forklarelsesdag. Dette får imidlertid ingen konsekvenser for fargebruken, fordi både Åpenbarings- og Treenighetstiden har *grønt* som farge.
2. På grunnlag av forslaget til ny tekstbok angis overgangen mellom *Påske- og pinsetiden* annerledes enn før (se *Høringsdokument*, side 48). Påsketiden ender da med *Kristi himmelfartsdag* (sml. slukkingen av påskelyset, se *Gudstjenestebok I*, side 22), mens den tidligere ”6. søndag etter påske” omdefineres til *Søndag før pinse*. Her er det foreslått tekster som gjør også denne søndagen *rød*, som er pinsens farge.
3. I endringen til hvitt på *Treenighetssøndag* ligger det en oppjustering av festkarakteren. Dette er i tråd med forslaget til ny tekstbok, som også gjør de etterfølgende søndager til *søndager i treenighetstiden*.

4. Som i vår nåværende gudstjenestebok angis det for *dåp i egen gudstjeneste* utenom hovedgudstjenesten "hvitt eller kirkeårstidens farge". Ved *dåp i hovedgudstjenesten* følger en kirkeårstidens farge.

5. Utvidelsen av valgmulighetene ved *konfirmasjon* til også å omfatte rødt (kirkens farge: pinse, kirkevigsling, kirkejubileum) skal ivareta motivet *innlemmelsen i kirken* og stadfestelsen av dette forholdet.

6. LU nevnte i sitt forslag også blått, ev. gråblått som mulig alternativ til fiolett. Dette anses imidlertid som en lite tjenlig detaljering av regelverket. Fargen bør angis som fiolett, og så må det være opp til lokale forhold hvilken valør man bruker for å imøtekomme dette.

Konklusjon

Kirkerådet slutter seg til argumentasjonen mot bruk av sort i forbindelse med gravferd og sørgegudstjenester. Kirkerådet finner det heller ikke velbegrunnet å bruke denne fargen på Langfredag. Når kirken gjør bruk av farger for å uttrykke kirkeårets skiftninger, er det en type kommunikasjon som krever entydighet. Kirkerådet finner det derfor lite tjenlig å innføre noen særlig grad av valgfrihet i forbindelse med fargebruken.

Av det som det er redegjort for her, fremgår det at en foreslår en viss valgfrihet på noen punkter. Å la denne valgfriheten også omfatte bruk av en egen farge i tillegg til de som gjelder for hele kirken, ser Kirkerådet som lite tjenlig.

Kirkerådet anbefaler dermed en videreføring av de fire liturgiske farger vi har i dag. I hovedsak skal disse tolkes og brukes som i dagens retningslinjer. I det justerte sett av retningslinjer har en imidlertid tatt til etterretning de justeringer som gudstjenestereformen nødvendiggjør, særlig gjennom arbeidet med kirkeår og tekster.

Imidlertid skal ikke disse retningslinjene skal være til hinder for at det ved spesielle anledninger kan gjøres bruk av historiske tekstiler som er i en lokal kirkes eie.

Forslag til ny tekst

Bokmål

Retningslinjer for bruk av liturgiske farger

1. Fargene er en viktig del av kirkens symbolspråk. De er med på å berike kirkens liturgier og er synlige uttrykk for kirkeårstider og feiringer. Gjennom kirkens historie har forskjellige farger og fargenyanser vært i bruk, avhengig av tradisjon, geografi og kultur. Det er likevel fire liturgiske *hovedfarger* som går igjen.

- a) Hvitt (eller gyllent) er fargen for Kristus-høytidene, fest og glede.
- b) Fiolett er fargen for forberedelse, bot og sorg.
- c) Rødt er fargen for Ånden og kirken, blod, ild og martyrium.
- d) Grønt er fargen for vekst og livskraft.

Det er ønskelig at alle kirker har messehakel og stola, evt. også prekestolklede og antependium i de fire hovedfargene (fortrinnsvis grønt og hvitt).

De fire hovedfargene kan brukes i ulike valører alt etter lokale forhold. Både *hvitt* og *gyllent* kan brukes som festfarge.

2. Hovedperioder i kirkeåret:

Adventstiden: fiolett

Juletiden (Julaften t.o.m. Kristi åpenbaringsdag): hvitt

Åpenbaringstiden (1.s.e. Kristi åpenbaringsdag – Søndag før faste/Fastelavn): grønt

Fastetiden (Askeonsdag-Påskeaften): fiolett

Palmesøndag: fiolett

Skjærtorsdag: fiolett

Langfredag: fiolett

Påskeaften: fiolett

Påsketiden (Påskenenatt – Kristi himmelfartsdag): hvitt/gyllent

Pinse (Søndag før pinse – Andre pinsedag): rødt

Treenighetssøndag: hvitt

Treenighetstiden: grønt

Farger på spesielle dager:

Hvitt: Maria budskapsdag
Sankthans (Jonsok)
Mikkelsmess
Allehelgensdag

Rødt: Andre helgendager
Stefanusdagen (Andre juledag)
Aposteldagen (6. søndag i treenighetstiden)
Olavsdagen (Olsok)
Andre martyrdager

Fiolett: Bots- og bededag (20. søndag i treenighetstiden)

Grønt: Høsttakkefest
Skaperverkets dag

1. og 17. mai brukes grønt eller kirkeårstidens farge.

- 3. Ved høymesse og andre gudstjenester på søndag og andre kirkelige helligdager brukes vanligvis kirkeårstidens farge. Dette gjelder også dåp, når den inngår i hovedgudstjenesten. Ved ordinasjon/vigsling og kirkevigsling er liturgisk farge rødt.
- 4. Ved gudstjenester på hverdager brukes vanligvis fargen for nærmest foregående søndag eller helligdag. Unntatt fra denne regelen er uken etter de dager som foran er kalt "spesielle dager". På lørdager kan fargen for kommende søndag brukes.

5. Ved kirkelige handlinger utenom hovedgudstjenesten og ved særskilte gudstjenester brukes fargene vanligvis slik:
Ved dåp: hvitt eller kirkeårstidens farge
Ved konfirmasjon: rødt eller hvitt eller kirkeårstidens farge
Ved vigsel: hvitt
Ved gravferd: fiolett
Ved skriftemål: fiolett
Ved sørgegudstjenester: fiolett

Nynorsk

Retningslinjer for bruk av liturgiske fargar

1. Fargane er ein viktig del av symbolspråket i kyrkja. Dei er med på å gjera liturgien i kyrkja rikare og er synlege uttrykk for kyrkjeårstider og feiringar. Gjennom kyrkjehistoria har det vore brukt ulike fargar og fargenyansar alt etter tradisjon, geografi og kultur. Det er likevel fire liturgiske *hovudfargar* som går igjen.
- e) Kvitt (eller gylle) er fargen for Kristus-høgtidene, fest og glede.
 - f) Fiolett er fargen for førebuing, bot og sorg.
 - g) Raudt er fargen for Anden og kyrkja, blod, eld og martyrium.
 - h) Grønt er fargen for vokster og livskraft.

Det er eit ønske at alle kyrkjer har messehakel og stola, ev. også preikestolklede og antependium i dei fire hovudfargane (helst grønt og kvitt).

Dei fire hovudfargane kan ha ulike valørar alt etter lokale tilhøve. Både *kvitt* og *gylle* kan vera festfarge.

2. Hovudperiodar i kyrkjeåret:
- Adventstida*: fiolett
 - Juletida* (Julaftan – Kristi openberringsdag): kvitt
 - Openberringstida* (1. søndag etter Kristi openberringsdag – Søndag før faste / Fastelavnssøndag): grønt
 - Fastetida* (Oskeonsdag – Påskeaftan): fiolett
 - Palmesøndag*: fiolett
 - Skjærtorsdag*: fiolett
 - Langfredag*: fiolett
 - Påskeaftan*: fiolett
 - Påsketida* (Påskennatt – Helgetorsdag): kvitt/gylle
 - Pinse* (Søndag før pinse – Andre pinsedag): raudt
 - Treeiningssøndag*: kvitt
 - Treeiningstida*: grønt

Fargar på spesielle dagar:

Kvitt: Maria bodskapsdag
Jonsok
Mikkelsmess
Helgemessesøndag
Andre helgendagar

Raudt:	Stefanusdagen (Andre juledag) Aposteldagen (6. søndag i treeiningstida) Olavsdagen (Olsok) Andre martyrdagar
Fiolett:	Bots- og bededag (20. søndag i treeiningstida)
Grønt:	Hausttakkefest Skaparverkdagen

1. og 17. mai bruker ein grønt eller fargen for kyrkjeårstida.

3. Ved høgmesse og andre gudstenester på søndagar og andre kyrkjelege helgedagar er det vanleg å bruka fargen for kyrkjeårstida. Det same gjeld når det er dåp i hovudgudstenesta. Ved ordinasjon/vigsling og kyrkjevigsling bruker ein raudt.
4. Ved gudstenester på kvardagar er det vanleg å bruka fargen for siste søndagen eller helgedagen. Denne regelen gjeld ikkje i veka etter dei dagane som ovanfor er kalla "spesielle dagar". På laurdagar kan ein bruka fargen for komande søndag.
5. Ved kyrkjelege handlingar utanom hovudgudstenesta og ved spesielle gudstenester er det vanleg å bruka fargane slik:
Ved dåp: kvitt eller fargen for kyrkjeårstida
Ved konfirmasjon: raudt eller kvitt eller fargen for kyrkjeårstida
Ved vigsling: kvitt
Ved gravferd: fiolett
Ved skriftemål: fiolett
Ved sørgjegudstenester: fiolett

Økonomiske/administrative konsekvenser

Denne saken anses ikke å ha økonomiske eller administrative konsekvenser, da den eneste materielle endringen i forhold til dagens retningslinjer er å åpne for en stedegen bruk ved spesielle anledninger av kirkelige tekstiler som allerede finnes.

*